

ПРОБЛЕМИ СФОРМОВАНOSTІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

М. В. БУРДАШ

Шлях до європейської та світової інтеграції, обраний Україною, зумовлює необхідність інтенсивних змін у всіх галузях суспільного життя. Ці зміни обумовлені багатьма чинниками, серед яких важливе місце посідають трансформаційні процеси в соціальній сфері та формування нових завдань в освіті. Так в умовах перехідного періоду перед вищою освітою постає складне завдання формування соціально-економічної компетентності студентів, що акумулює в собі багато значних та вагомих питань, характерних не лише для перехідного періоду розвитку України, а й для реформування системи освіти та виховання, де компетентнісний підхід стає дедалі актуальнішим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблемі загальнотеоретичних та методологічних аспектів економічної освіти присвячені праці Л. Абалкіна, Л. Бляхмана, В. Розова [1]; проблеми формування економічної свідомості, економічної культури описані в роботах Е. Суїменко [2]; проблемам економічної підготовки вчителів присвячені роботи О. Падалки [4], А. Сиротенка, О. Шпака [8]. Питання діяльності вищої школи в аспекті підготовки педагогічних кадрів на засадах компетентісного підходу розглядаються у працях В. Кременя, І. Беха, С. Гончаренка, О. Овчарук, О. Падалки, О. Савченко, М. Євтуха, М. Ярмаченка та ін [4]. Разом із тим аналіз наукової літератури засвідчив, що методика формування соціально-економічної компетентності студентів вищого навчального закладу ще не стала предметом окремого наукового дослідження.

Метою даної статті є аналіз сформованості соціально-економічної компетентності студентів вищого навчального закладу, а також наукових поглядів щодо цієї проблеми.

В різних тлумачних словниках поняття «компетентний» відрізняються за своїм змістом. У вітчизняній науковій літературі до поняття компетентності, в основному, включають певну сукупність знань, рівень умінь і певний досвід їх використання [9]. Бути компетентним – означає вміти мобілізувати у даній ситуації набуті знання й досвід. Компетентність не може бути ізольована від конкретних умов її реалізації. Вона органічно пов'язує одночасну мобілізацію знань, умінь і способів поведінки, спрямованих на умови конкретної діяльності. Як властивість особистості, компетентність визначається і підрозділяється на декілька видів, на яких базується зрілість людини і має задовольняти певні вимоги [6]. Так, соціально-економічна компетентність – це знання глобальних процесів розвитку цивілізації та функціонування сучасного суспільства, а також основ соціології, економіки, менеджменту і права [1]. Оскільки в даному дослідженні це поняття інтегроване, то варто розкрити подетально його обидві складові.

Соціальна компетентність – здатність до співробітництва в групі та команді, мобільність, уміння адаптуватись і визначати особисті цілі та виконувати різні ролі й функції в колективі, планувати, розробляти й реалізовувати соціальні проекти індивідуальних і колективних дій; уміння визначати й реалізовувати мету комунікації залежно від обставин; підтримувати взаємини; розв'язувати проблеми в різних життєвих ситуаціях [3]. Економічну компетентність науковці розглядають як синтез таких навичок, знань та вмінь:

а) *методологічні й законодавчо-нормативні*: основи трудового та податкового законодавства; нормативно-інструктивних матеріалів щодо зміцнення матеріально-технічної бази, адміністративно-господарських і фінансових питань;

б) *загальнотеоретичні й методичні*: адміністративних та економічних основ управління; характеристик показників щодо ефективності економічної діяльності праці;

в) *організаційно-технологічні*: основних функцій і аспектів управління економічною діяльністю; методів та етапів розробки економічних рішень; принципів, вимог, видів, форм і методів до планування економічної діяльності; основ фінансово-господарської діяльності;

Вміння: а) *діагностико-прогностичні*: застосовувати методи математичної статистики під час обробки зібраної документації; систематизувати й аналізувати зібрану інформацію; визначати перспективні економічні питання розвитку; б) *організаційно-регулятивні*: специфіку економічної системи країни; об'єктів і структури управління економічною діяльністю; методів та етапів розробки економічних рішень; основ фінансово-господарської діяльності; видів і порядку здійснення матеріального стимулювання колективу; критеріїв оцінки економічної діяльності; в) *контрольно-коригуючі*: контролювати дотримання правил діловодства та фінансово-господарську діяльність;

контролювати своєчасне і ефективно здійснення прийнятих рішень; розробляти нові економічні рішення на основі аналізу підсумкової інформації [7, с. 87].

Відповідно соціальна компетентність – це якісна характеристика особистості, здатність адекватно оцінювати навколишню дійсність на основі повноти знань про неї, які дають змогу зрозуміти основну закономірність соціальної ситуації, вміння знаходити інформацію в невизначеній ситуації й упевнено будувати свою поведінку для досягнення балансу між своїми потребами, очікуванням, сенсом життя і вимогами соціальної дійсності, вміння задовольняти бажання, спираючись на норми [3].

Експериментальне дослідження проводилося на базі ХІСТ Університету «Україна», Хмельницького національного університету та Хмельницького кооперативного інституту, в якому взяли участь 300 студентів.

Дослідно-експериментальна робота під час констатувального експерименту мала на меті діагностувати реальний рівень сформованості соціально-економічної компетентності студентів у вищому навчальному закладі.

Метою діагностичного етапу педагогічного експерименту було проведення первинного спостереження, а також уточнення критеріїв та показників рівня сформованості соціально-економічної компетентності студентів.

Методами наукового дослідження, які було використано на цьому етапі дослідження, були: бесіда, спостереження, вивчення науково-літературних джерел із досліджуваної тематики, а також діагностичні методи: тести, анкетування, творчі завдання, методи кореляції й математичної статистики.

Основою методики експериментального дослідження став критеріально-рівневий підхід, який на основі критеріїв та показників, дозволив виокремити такі рівні сформованості економічної компетентності студентів: високий, достатній, низький і елементарний.

Виходячи з обґрунтованих педагогічних умов та визначених рівнів сформованості соціально-економічної компетентності студентів, можна запропонувати таку послідовність формування соціально-економічної компетентності: елементарний і низький рівень сформованості соціально-економічної компетентності може бути притаманним студентам, які тільки розпочали своє навчання у вищому закладі освіти; достатній рівень сформованості соціально-економічної компетентності може досягатися студентами після вивчення низки дисциплін гуманітарного та суспільного циклів наприкінці четвертого курсу навчання та після перших двох видів практик – навчальної і виробничої, які проходять студенти до рівня бакалавра. Можна припустити, що достатній рівень сформованості соціально-економічної компетентності характеризує освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр»; високий рівень сформованості економічної компетентності набувається у процесі здобуття освітньо-кваліфікаційних рівнів «спеціаліст» та «магістр» і передбачає подальше вдосконалення під час професійної діяльності.

Ця гіпотеза дозволяє нам визначити зміст та логіку діагностичного етапу дослідження, завданнями якого є: 1) визначення та апробація оптимальної методики діагностики нульового зрізу стану сформованості соціально-економічної компетентності студентів; 2) дослідження рівнів сформованості соціально-економічної компетентності студентів у процесі фахової підготовки; 3) порівняльний аналіз рівнів сформованості соціально-економічної компетентності студентів до початку і після завершення формування експерименту; 4) аналіз даних діагностичного дослідження, встановлення факторів, які впливають на недостатню сформованість соціально-економічної компетентності студентів у процесі фахової підготовки.

Визначивши рівні сформованості соціально-економічної компетентності студентів та беручи до уваги необхідність математичного підрахунку одержаних результатів, пропонується використати метод зниження розмірності ознакового простору. Враховуючи, що вищі навчальні заклади використовують оцінювання відповідно до вимог Болонського процесу, де прийняті буквені позначення: А – відмінно; В, С – добре; D, E – задовільно; F, FX – незадовільно, то можна умовно співвіднести цю систему оцінювання з 4-бальною системою оцінювання знань, умінь, навичок та функціональних станів. Зіставляючи 4-бальну систему оцінювання (5–2, де 5 – найвищий бал, а 2 – найнижчий) з рівнями сформованості соціально-економічної компетентності, можна отримати співвідношення (табл. 1).

Спираючись на думку дослідників компетентнісного підходу [2], які для ґрунтового результату радять послідовно та поетапно формувати будь яку компетентність, варто зауважити інтегрованість та складність соціально-економічної компетентності. Тому в ході дослідження було визначено мету констатувального експерименту: 1) діагностика рівня сформованості соціально-економічної компетентності у студентів, які тільки розпочали своє навчання у вищому навчальному закладі (1–

3 курс); 2) визначення рівня сформованості соціально-економічної компетентності у студентів випускних 4 та 5 курсів.

Таблиця 1

Співвідношення 4-бальної системи оцінювання (5–2, де 5 – найвищий бал, а 2 – найнижчий) з рівнями сформованості соціально-економічної компетентності

Оцінювання відповідно до вимог Болонського процесу	4-бальна система оцінювання	Відповідний рівень сформованості соціально-економічної компетентності (числовий бальний інтервал)
A	5	високий рівень (4.1-5.0)
B, C	4	достатній рівень (3.1-4.0)
D, E	3	низький рівень (2.1-3.0)
F, FX	2	елементарний рівень (≤ 2)

Діагностування реального рівня сформованості економічної компетентності у студентів 4 та 5 курсів дає змогу проаналізувати чинну систему освітньої підготовки та економічну компоненту в ОПП. Одержані дані допомогли з'ясувати причини можливих недоліків ОПП та стали основою методики формувального експерименту. В подальшому отримані дані були використані для відстеження динаміки формування соціально-економічної компетентності у представників експериментальної та контрольної груп. Діагностика рівня сформованості соціально-економічної компетентності студентів, які розпочали навчання у вищому навчальному закладі, дозволила виявити вітагенний соціально-економічний досвід, який формується ще до початку навчання у ВНЗ, що дозволяє оцінити певний початковий рівень соціально-економічної компетентності студентів.

Враховуючи той факт, що в студентів початкових курсів ще об'єктивно не можуть бути сформовані складові когнітивного та діяльнісно-творчого компонентів соціально-економічної компетентності, а діяльнісний компонент вочевидь має переважно емпірично-вітагенний характер, то увагу було зосереджено на вивченні стану сформованості елементів, які складають ціннісний критерій соціально-економічної компетентності. Основними індикаторами сформованості ціннісного критерію соціально-економічної компетентності студентів першого курсу було обрано правову та фінансову культуру в процесі соціально-економічної діяльності, сприйняття основ етики професійно-економічної діяльності. Враховуючи поетапність формування компетентності як особистісного новоутворення, можна припустити, що студенти 1–2 курсів мають елементарний або низький рівень соціально-економічної компетентності, а устаршокурсників він достатній чи високий. Так було використано 4-рівневий для діагностики соціально-економічної компетентності, в ході якого індикатором рівня сформованості економічної компетентності стає таке ранжування:

початковий рівень має ранжування 4-5, що відповідає високому і достатньому рівням;

низький рівень має ранжування 2-3, що відповідає середньому і низькому рівням.

Діагностику рівня сформованості соціально-економічної компетентності проводили на початку навчального року, студентам початкових курсів було запропоновано дати визначення таких понять, як соціальна та економічна компетентності, запропоновано визначити їх складові. Таким чином, до складу соціально-економічної компетентності студенти відносили терміни, частина яких є компонентами соціально-економічної компетентності, а інші становлять знаннєву парадигму соціально-економічної обізнаності: комунікабельність особистості та вміння працювати в команді; правова культура в економічній та трудовій діяльності, а також в особистісному житті; соціально-психологічна готовність особистості; ощадливість та раціональне використання коштів; свідомо сплата податків державі; оперативне реагування на коливання в економіці; здатність та вміння приймати рішення; потреба у постійному особистісному та професійному самовдосконаленні.

Оброблення даних відбувалося відповідно до ваги розкриття цих термінів. Змістовна характеристика кожного з елементів була оцінена відповідно до індикаторів: 2, 3, 4 та 5, які належали до шкали:

2 бали – низький рівень, нерозуміння взаємопов'язаності елементів та їх ставлення до соціально-економічної компетентності, слабе визначення дефініцій;

3 бали – середній рівень, поверхове розуміння ключових дефініцій та нерозуміння або хибне тлумачення компонентів соціально-економічної компетентності;

4 бали – достатній рівень, правильне розуміння ключових термінів, які є складовими знаннєвої парадигми соціально-економічної обізнаності, та базове розуміння складових соціально-економічної компетентності;

5 балів – високий рівень, повне розуміння ключових термінів, які є складовими знаннєвої парадигми соціально-економічної обізнаності, та розуміння складових соціально-економічної компетентності.

Аналіз отриманих відповідей засвідчив, що: високий рівень виявили 22 студенти, що становить 14% респондентів; достатній рівень виявили 36 студентів, тобто 24% респондентів; середній рівень виявили 61 студент, що становить 41% респондентів; низький рівень виявили 31 студент, або ж 21% респондентів.

Відповідно до нашої гіпотези, очікується, що студенти випускних курсів мають достатній чи високий рівень сформованості економічної компетентності.

Для перевірки гіпотези студентам старших курсів було запропоновано оцінити власний рівень сформованості основних якостей економічної компетентності за такими критеріями:

- 2 бали – якість сформована слабо або майже не сформована;
- 3 бали – якість сформована посередньо;
- 4 бали – якість сформована достатньо;
- 5 балів – якість сформована на високому рівні.

Анкета проводилась анонімно протягом 20 хвилин, результати анкетування подані в таблиці 2.

Результати анкетування вказують на те, що більшість студентів вважає себе відповідальними та працьовитими, мають високий рівень правової культури і фінансової грамотності, здатні до співчуття та толерантності, можуть бути принциповими і здатні до саморозвитку.

Проте результати самооцінювання засвідчують і те, що студенти не впевнені, що в змозі стратегічно мислити, приймати рішення, бути творчими, генерувати ідеї. З метою уточнення даних про рівень фінансової грамотності серед студентів старших курсів було проведено експрес-опитування (без обдумування, швидка відповідь з метою з'ясування рівня розуміння основних економічних понять та категорій, а саме: бюджет, кошторис, інфляція, дефіцит, профіцит, ПДВ, ВВП, ембарго, циклічне безробіття, кредит, депозит, іпотека. Саме такий підбір понять був продиктований їх поширеністю у засобах масової інформації (тобто такі, які мають бути зрозумілими для широкого загалу).

Таблиця 2

Результати самооцінки старшокурсниками рівнів сформованості якостей соціально-економічної компетентності

Складові ознаки соціально-економічної компетентності	Експериментальна група n=150				Контрольна група n=150			
	5	4	3	2	5	4	3	2
Прагматизм у прийнятті рішень	14	36	61	39	17	33	58	42
Емпатійність та толерантність	71	32	28	19	78	42	24	16
Правова культура	59	44	26	21	49	60	23	18
Фінансова грамотність	34	50	52	14	29	53	42	16
Відповідальність та працьовитість	50	46	32	22	47	46	39	28
Креативність	19	27	43	61	17	25	50	58
Екологічна свідомість	24	33	43	50	25	37	49	54
Стратегічне мислення	12	23	58	57	13	26	57	44
Прагнення до саморозвитку	52	43	34	21	55	39	38	18
Високоморальна принциповість	57	43	39	11	55	42	38	15

Аналіз відповідей респондентів вказує на те, що основні економічні поняття студенти розуміють на достатньому рівні, що можна пояснити загальною вживаністю цих понять, серед яких: бюджет, дефіцит, інфляція, іпотека, кредит, депозит. Ті поняття, які зустрічаються рідше в повсякденному житті та широко не представлені в засобах масової інформації, є недостатньо зрозумілими: ВВП, кошторис, профіцит, ПДВ, ВВП, ембарго, циклічне безробіття.

Таким чином, ми можемо стверджувати, що рівень фінансової грамотності студентів старших курсів до початку експерименту є недостатнім.

Отже, можемо зробити висновок, що існуюча система навчання у вищих навчальних закладах недостатньо мірою формує соціально-економічну компетентність у студентів, що, за великим рахунком, впливає на зниження їх конкурентоздатності на ринку праці як майбутніх фахівців. Аналіз результатів констатувального експерименту дає змогу стверджувати, що соціально-економічна компетентність студентів сформована на недостатньому рівні та потребує подальшого вдосконалення.

Оскільки результати констатувального експерименту переконливо доводять нерозв'язаність проблеми сформованості соціально-економічної компетентності студентів у вищому навчальному закладі, то завданням подальшого дослідження буде формування соціально-економічної компетентності відповідно до педагогічних умов: створення позитивної мотивації до навчання, використання інноваційних педагогічних технологій, інтеграції навчальних курсів.

Список використаної літератури

1. Антонова О. Є. Європейський вимір компетентнісного підходу та його концептуальні засади / О. Є. Антонова, Л. П. Маслак // Професійна педагогічна освіта : компетентнісний підхід : монографія / [за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – С. 81–109.
2. Зарубінська І. Б. Формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів (теоретико-методичний аспект) : монографія / І. Б. Зарубінська. – К. : КНЕУ, 2010. – 348 с.
3. Егоров Д. Е. Формирование социальной компетентности студента среднего профессионального учебного заведения в процессе социального образования : дис. ... канд. пед. наук / Д. Е. Егоров. – Казань, 2003. – 188 с.
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики : монографія / Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина, О. В. Овчарук, Л. І. Паращенко, О. І. Пометун, О. Я. Савченко та ін. ; [під заг. ред. О. В. Овчарук]. – С., 2004. – 112 с.
5. Ніколаєнко С. М. Освіта і наука: законодавчі та методологічні основи : Навч. посіб. / С. М. Ніколаєнко. – К. : ІВЦ «Видавництво «Політехніка»», 2004. – 280 с.
6. Овчарук О. В. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О. В. Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К. : «К.І.С.», 2003. – 296 с.
7. Сластьонин В. А. Педагогика: инновационная деятельность / В. А. Сластьонин. – М. : ИЧП «Издательство Магистр», 2007. – 224 с.
8. Шпак О. Т. Особливості управління процесом економічної освіти вчителів / О. Т. Шпак // Молодь і ринок. – 2006. – № 1(16). – С. 23–32.
9. Якісна освіта – запорука самореалізації особистості : Наук. видання / [За заг. ред. С. М. Ніколаєнка, В. В. Тесленка. – К. : Пед. преса, 2007. – 176 с.

Рецензент – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Т. Ф. Алексєєнко.